

Momčilo Zečević

PROŠVETNA POLITIKA U SLOVENIJI 1918—1929
I RAZVOJ NACIONALNE MISLI

Prosvetni i kulturni razvitak slovenačkog naroda u prvoj deceniji postojanja jugoslovenske države obeležavaju ovo vreme kao razdoblje afirmacije slovenačke nacionalne svesti i političke misli uopšte. O ovoj po mnogo čemu osobenoj deceniji novije slovenačke istorije, prvi put stekle su se osnovne državopravne, političke, ekonomske i kulturne pretpostavke za afirmaciju slovenačkog nacionalnog bića i početak ostvarenja njegovih trajnih istorijskih interesa i težnji. Kako i prilikom svih velikih istorijskih zaokreta i lomova, kakvi su bili i nacionalno-revolucionarni događaji u doba tzv. prevrata 1917—1918. na slovenačkom tlu, prelazak iz jedne u drugu državu nije prošao bez dubokih ožiljaka. Izvan granica slovenačke matice ostali su značajni delovi kao, svedočanstvo o visokoj ceni ostvarenja programa ujedinjenje Slovenije. Ovo nepotpuno ostvarenje nacionalnog ideala ujedinjenja svih delova slovenačkog naroda, imalo je, međutim, svoju istorijsku korekturu u snaženju i afirmaciji slovenačkih nacionalnih interesa i ciljeva u zajedničkoj jugoslovenskoj državi već u prvim godinama od njenog stvaranja. Temelji dinamičnog i svestranog razvoja slovenačke nacije položeni su upravo u ovoj deceniji i u njoj se jasno mogu uočiti osnove i pravci razvoja Slovenaca u ekonomskom, političkom i kulturnom pogledu.

Po svom istorijskom sadržaju u okviru jugoslovenske države za istoriju slovenačkog naroda vreme 1918—1929. imalo je višestruki značaj: ušlo se u jednu novu, bitno drugačiju državu od prethodne (u kojoj je vekovima vođena borba za elementarnu nacionalnu egzistenciju), tj. u državnu zajednicu sa bliskim jugoslovenskim narodima i znatno širim demokratskim okvirima, pogodnijim političkim, ekonomskim i drugim društveno-istorijskim uslovima za ostvarenje nacionalnih težnji. Ukazat ćemo samo na neke osnovne karakteristike i rezultate »novog kursa« u slovenačkoj prosvetnoj politici posle 1918. godine, jer se čini da su ova zbivanja, koja su, inače, u historiografiji ovog razdoblja ostala gotovo nezapažena, od velikog značaja za konačno oblikovanje slovenačke nacije. U tom smislu postavlja se jedno značajno pitanje: u kojoj meri su Slovenci upravo u ovoj deceniji dovršili proces nacionalne konsolidacije za početak nekoliko decenija ranije, a naročito izražen krajem prvog svetskog rata i posebno u Državi Srba, Hrvata i Slovenaca, i da li su upravo u ovom periodu prošli onu tzv. »kritičnu tačku«, kada se amorfni etnički osećaji narodnog zajedništva podižu na nivo politizirane nacionalne svesti?

Do obrazovanja zajedničke jugoslovenske države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, organizacija školskog sistema, vaspitno-obrazovna programska orijentacija i prosvetna politika u celini u slovenačkim zemljama, nosili su naglašeni pečat velikonemačke, a delom italijanske i mađarske dominacije, sa neprikrivenim strateškim ciljevima asimilacije slovenačkog naroda. Takva politika u administrativno, ekonomski i kulturno razjedinjenom, pa i međusobno suprostavljenom prostoru slovenačkih zemalja Kranjske, Štajerske, Koruške, i, Istre, dosegala je početkom XX veka kritične razmere, zbog čega su i najkonzervativniji duhovi slovenačkog društva zvonili na uzbunu i tražili spas nacije u organizovanom otporu, pre svega na prosvetnom i kulturnom polju. Velikonemačku dominaciju, izraženu naročito kroz prodor finansijskog kapitala, pratila je u stopu i asimilatorska kulturna politika čije su osnove počivale u prosvetnoj sferi. U tom svetlu gledano može se pouzdano tvrditi da je naseljavanje Nemaca imalo manju ulogu u germanizaciji, tj. da je glavna opasnost dolazila od prosvetne politike, zapošljavanje u nemačkim preduzećima i administraciji i sl., u Mariboru, Ptujju i Celju $\frac{4}{5}$ Slovenaca prijavljivalo je kao svoj jezik nemački.

Do stvaranja jugoslovenske države, položaj slovenačkog školstva, iako u pojedanim slovenačkim zemljama različit, imao je kao osnovno obeležje ograničenost upotrebe slovenačkog jezika u školskoj nastavi i naglašeni velikonemački sadržaj nastavnih programa. Tu činjenicu nisu bitno izmenili ni političkim borbama postignute izborne reforme i uvođenje prava glasa za šire slojeve slovenačkog društva početkom XX. veka. Demokratizacija unutrašnjem života u Monarhiji dala je značajnije rezultate na političkom polju, u jačanju slovenačkih stranaka i većoj politizaciji naroda, dok zahtevi za jednakost i pravo upotrebe slovenačkog jezika u školama i javnom životu uopšte, nisu bili ostvareni.¹

U odnosu na upotrebu slovenačkog jezika u nastavi u najpovoljnijem položaju nalazilo se osnovno školstvo. U Kranjskoj sve javne osnovne škole bile su slovenačke, nemačkih je bilo samo u Kočevju, Beli peči i Ljubljani. Međutim, i tu u svim četvororazrednim slovenačkim školama već od trećeg razreda morao se učiti nemački jezik kao obavezan predmet. U gradovima i većem broju drugih mesta u Štajerskoj, gde je u školskim odborima prevladavala nemačka većina, osnovne škole bile su uglavnom nemačke. Najteže stanje bilo je u Koruškoj gde su postojale samo tri javne slovenačke osnovne škole, dok ih je 87 bilo utrakvističkih, tj. slovenačko-nemačkih. U njima se već posle prva dva razreda obavezno ukidao slovenački jezik. Položaj slovenačkih osnovnih škola u Primorskoj bio je znatno povoljniji, a u Prekumurju i Beneškoj Sloveniji nije ih uopšte bilo. Pokušaji da se osnivanjem privatnih slovenačkih osnovnih škola umesto nedovoljnog broja postojećih javnih, zaustavi nemački pritisak, nisu dali zapaženije rezultate. Uvođenje obaveznog školovanja pred I. svetski rat uglavnom je doprinelo samo širem opismenjanju stanovništva. U pogledu nacionalnog sadržaja školskih programa i sastava nastavnog osoblja, situacija je takođe bila nepovoljna. To je naročito bilo karakteristično za Ko-

¹ *Zgodovina Slovencev* (dalje: ZS), Ljubljana 1979, 542—545. Kao tri dominantna pravca germanizacije slovenačkog naroda E. Kardelj je isticao: 1. ekonomsko prodiranje nemačkog kapitala; 2. državni birokratski aparat; 3. školstvo i druge kulturne institucije preko kojih se nije širio samo nemački jezik »nego i nemački duh«. E. Kardelj Sperans, *Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja*, Beograd 1960, 232.

rušku gde su slovenački učitelji jedva znali maternji književni jezik, a jedini udžbenik pisan na slovenačkom jeziku bio je katehizam.²

Položaj slovenačkog jezika, odnosno njegova upotreba u školskoj nastavi, bili su utoliko gori koliko se išlo ka višim stupnjevima školovanja. Pošto slovenački univerzitet nije postojao, u srednjim školama nastava je izvođena pretežno na nemačkom jeziku. U okviru, inače, relativno velikog broja srednješkoljskih zavoda sa javnim i privatnim položajem, po obrazovnoj usmerenosti dominirale su gimnazije, građanske škole, a naročito stručne škole (zanatske, domaćičke, trgovačke i poljoprivredne). Sudeći prema upotrebi maternjeg jezika kao nastavnog, »čiste« slovenačke škole bile su samo građanska škola u Postojni, muška i ženska učiteljska škola u Gorici, zatim nekoliko domaćičkih škola, 7 škola za ručni rad, 5 zanatskih, 1 trgovačka i 2 poljoprivredne. Ovoj maloj grupi uslovno rečeno »nacionalnih« škola pripadalo je i nekoliko privatnih škola pojedinih crkvenih redova, kao i tzv. Mesni devojački licej u Ljubljani. Od slovenačkih srednjih škola najvažnije su bile 2 gimnazije, u Gorici i u Šent Vidu. Goriška gimnazija bila je jedina potpuna slovenačka državna gimnazija, dok je tzv. Škofijska gimnazija u Šent Vidu osnovana 1905. godine, imala status privatnog zavoda. Ukupno uzev, na čitavom slovenačkom prostoru do I. svetskog rata bilo je 18 državnih i privatnih srednjih škola i 8 državnih i privatnih učiteljskih škola na kojima je učila slovenačka omladina.³ Za razliku od Primorske i Kranjske u Štajerskoj, sa izuzetkom slovenačko-nemačkih paralelki, sve gimnazije bile su nemačke. Formalna dozvola da se i u neslovenačkim gimnazijama može izučavati slovenački jezik kao neobavezan predmet, u praksi uglavnom nije sprovedena. Sve ostale srednje škole bile su mešane ili, pak, nemačke i italijanske. U njima je upotreba slovenačkog jezika dozvoljavana samo u prvim razredima, a posle 1908. godine u nekim školama i u višim razredima, i to uglavnom za pojedine egzaktne školske predmete. Nastavni programi bili su pronemački usmereni, dok su predmeti od posebnog idejnog i nacionalnog sadržaja, kao npr. istorija, izučavani isključivo na nemačkom jeziku. Za više studije i univerzitetsko školovanje slovenački studenti bili su upućeni pretežno na centre u austrijskom delu Monarhije, pre svega na Grac, Beč i Prag.⁴

Ovakav položaj Slovenaca u vaspitno-obrazovnom sistemu Monarhije bio je u naglašenom neskladu sa bujanjem političkog i kulturnog života u slovenačkim zemljama početkom XX. veka, sa sve izrazitijim nacionalnim obeležjima. Slovenačke političke stranke, javni i kulturni krugovi, sve veću pažnju posvećuju u to vreme i pitanjima prosvetne politike kao značajnom sredstvu odbrane prema velikonemačkom pritisku. Počev od stranačkih programa, pa sve do praktičnih akcija, naročito kroz veliku i dobro organizovanu mrežu najrazličitijih masovnih društava, knjižnica, čitaonica i sl., koja su prerasla u pravi odbrambeni sistem nacionalne samosvesti najširih slojeva naroda, zatim kroz političku borbu za šire nacionalne interese, osobito u vreme aktuelizacije jugoslovenske ideje, pitanje kulturne samobitnosti i samostalnosti Slovenaca dobija značaj primarnog političkog cilja. Ova usmerenja došla su do potpunijeg izraza tek

² ZS, 551—552.

³ J. Turk, Šolstvo, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, 182.

⁴ ZS, 552—553.

sa obrazovanjem slovenačke Narodne vlade i Narodnog sveta u Državi Srba, Hrvata i Slovenaca, a svoj puni razmah postižu posle stvaranja zajedničke jugoslovenske države. Tek u njenim okvirima prvi put se stvaraju uslovi za ispravljanje posledica dugotrajne tuđinske denacionalizatorske politike i na prosvetnom planu, koja je u velikoj meri doprinela usporavanju prirodnog istorijskog toka nacionalnog sazrevanja slovenačkog naroda.

Oduševljenje koje je slovenačke političke i kulturne krugove zahvatilo u predvečerje osnivanja zajedničke jugoslovenske države, vrlo brzo preneto je i na teren prosvetne politike. Traganja za zajedničkim jugoslovenskim političkim programom sledilo je i nastojanje da se u okvirima jednog novog kulturnog sadržaja pronađu rešenja koja bi Slovence više približila jugoslovenskim narodima i obrnuto. Uporedo sa nastojanjima kulturnih radnika i slovenačke političke stranke teže da zajedničkom akcijom u okviru Narodne vlade izgrade novi kulturni i prosvetni program za celokupan slovenački prostor. Iz toga perioda sačuvana su višestruko zanimljiva svedočanstva — zapisnici Kulturnog odeljenja pri Narodnom svetu SHS sa njegovih sednica od 16. i 18. novembra i 9. decembra 1918. godine. Ugledni slovenački kulturni i javni radnici pokušali su tom prilikom da daju jasan odgovor i odrede smernice daljeg razvitka slovenačke kulture u novoj jugoslovenskoj državi. U toku debate, kao i u rezoluciji koja je usledila, bila je prisutna dilema oko naglašeno izražene volje za kulturnom individualnošću prema nejasnom i nesigurnom shvatanju koje je težilo kulturnoj asimilaciji u jugoslovenskom smeru. Iz iskustva minule prošlosti u centar pažnje stavljen je slovenački jezik, ali još uvek nesigurno izražavano je pravo na njegovu upotrebu. »Hipen jezikovni prelom v šolah in uradih je že tehnično neizvedljiv« — navodi se bojažljivo u prvobitnom nacrtu rezolucije, u kome se i ovom prilikom nije otišlo dalje od tradicionalnih zahteva za kulturnom autonomijom.

Zadatak postavljen Kulturnom odeljenju bio je da se jasno opredeli o položaju slovenačke kulturne samobitnosti u novoj državi. U debati koja je oko ovog pitanja vođena preovlađivalo je mišljenje da Slovenci moraju očuvati u novoj sredini svoju kulturnu individualnost, da im ona, bez obzira na oblik uređenja države, mora biti zagarantovana. Posle dvodnevne rasprave usvojena je sledeća rezolucija: »Po stvaranju države Slovenaca, Hrvata i Srba Kulturni odeljenje N. S. očekuje da će nova, politički potpuno jedinstvena država, ma kako bila organizovana, prema svojim mogućnostima ubrzati svim raspoloživim sredstvima razvitak prosvetnog života sva tri naroda na podlozi kulturne autonomije. Nesmetan razmah individualnih snaga sva tri plemena najzdraviji je uslov za potpuno duhovno bogatstvo Jugoslavije.

Kulturna politika svakako bi morala računati sa činjenicom da je istorija tokom stoleća dala Slovincima poseban duhovni sadržaj. Slovenački deo jugoslovenskog naroda razvio se također i jezički samostalno, tako da je slovenački jezik, nosilac tog duhovnog sadržaja, da je i pored toga što je najbliže srodan srpsko-hrvatskom jeziku, danas zaseban organizam i da je u oblasti slovenačkog idejnog jezika za sada moguć uspešan kulturni rad jedino na tom jeziku.

Ako bi se Slovincima onemogućio vlastiti kulturni razvitak, usledio bi neminovno snažan pad kulturnog života slovenačkog plemena, i ono bi prestalo biti stvaralačko. Svaka etnička skupina oseća se slobodna samo utoliko, ukoliko može ostvarivati svoje stvaralaštvo. Svaki narod je značajan čovečanstvu utoliko

liko, koliko je ustvaralac novih vrednosti. Kulturnom prelomu mogao bi se možda prilagoditi samo tanak sloj inteligencije, dočim bi široke mase, jezgo našega plemena, bile isključene od blagodatni kulturnih dostignuća i gurnute u kulturni polumrak.

Kulturna autonomija nikako, pak, ne oslobađa dužnosti duhovne radnike sva tri plemena, da traže što bliže kontakte, što dublje međusobno razumevanje i sporazum u svim pitanjima i brigu za međusobno dopunjavanje zajedničkog prosvetnog rada, koji će biti na svom vrhuncu poslednja, najlepša osnova slobodne Jugoslavije u porodici naroda«. Usled stranačkih razmimoilaženja u pogledima o budućoj kulturnoj politici, među klerikalcima i liberalima, što će biti i osnovna karakteristika političkih borbi za čitav naredni period, ova rezolucija nije bila saopštena javnosti.⁵ Zahtev kulturnih i javnih radnika za kulturnom autonomijom u smislu ove rezolucije, kao odgovor i odbrana prema liberalnom unitarističkom jugoslavenstvu, ponovljen je i u februaru 1921. godine, objavljnjem poznate »Autonomističke izjave«. Naime, u vreme oštrih borbi oko donošenja ustava, mere koje je preduzimala vlada N. Pašića protiv autonomističkih zahteva Slovenske ljudske stranke, izazvale su nezadovoljstvo i u širim slojevima slovenačke inteligencije, kao i među pripadnicima političkih stranaka, grupa i struja koje nisu pripadale vladajućem demokratsko-radikal-skom bloku. Na inicijativu vodećih socijaldemokratskih političara D. Lončara i A. Prepeluha »Autonomističku izjavu« potpisala su 43 slovenačka kulturna radnika, a u tekstu izjave izražen je zahtev da novi ustav mora osigurati i razvitak »imanentnih snaga pojedinaca i pojedinih privredno-kulturnih jedinica unutra«. I pored toga što je isticanjem u prvi plan teritorijalnih, a ne narodnih, tj. nacionalnih interesa Slovenaca izražavala je određene nejasnoće, karakteristične je za slovenačku misao toga doba i zagovarala izvestan kompromis između centralizma i federalizma, »Autonomistička izjava« naišla je na veliki odjek i znatno je uticala na jačanje autonomističkog pokreta u Sloveniji, koji će posle Vidovdanskog ustava postati osnovna preokupacija slovenačke nacionalne politike.⁶

Sadržaje kulturnih, prosvetnih i političkih zahteva, koji su sami po sebi bili izraz nacionalne samosvesti, kao i izbor sredstava borbe za dalje afirmisanje slovenačkog nacionalnog identiteta, karakterisali su u vreme stvaranja jugoslovenske države nejasni pogledi na pitanje političkog položaja slovenačkog naroda (republika ili monarhija; jedinstvena ili složena država i sl.), zatim jednostranosti i lutanja oko utvrđivanja budućeg nacionalnog kulturnog programa. Ove činjenice svedoče o nedovoljno definisanim oblicima, vezama i osećajima slovenačkog nacionalnog zajedništva u to vreme, a njih najbolje ilustruje pitanje istaknutog klenikalnog političara Izidora Cankara postavljeno na sednici Kulturnog odeljenja Narodnog sveta 16. novembra 1918.: dali smo mi Slovenci

⁵ Arhiv Slovenije, Narodni svet, Spisi odeljenja, fasc. 3. Zapisnici sej Kulturnega odeljenja Narodnega sveta, Ljubljana 16. i 18. novembra 1918; M. Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*, Ljubljana 1965, 66—68; M. Zečević, *Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje*, Beograd, 1973, 188—189; F. Koblar, *Slovenska književnost v zadnjih desetih letih*, Slovenci v desetletju 1918—1928, Ljubljana 1928, 644—646.

⁶ F. Erjavec, *Autonomistička izjava slov. kulturnih delavcev leta 1921.* (Iz spominov), *Zgodovinski zbornik*, Buenos Aires 1959, 169; A. Prepeluh, *Pripombe k naši prekratni dobi*, Ljubljana 1938, 532; S. Kranjec, *Slovenci v Jugoslaviji*, Spominski zbornik Slovenije, 84; M. Zečević, n. d. 430—432.

pleme (rod) ili narod? I tom prilikom ovo pitanje ostalo je bez jasnog odgovora, kao očigledna posledica prethodne istorije i tuđinske anacionalne prosvetne politike minulih decenija.

Posle osnivanja zajedničke jugoslovenske države krajem 1918. godine, slovenački narod našao se u jednom sasvim novom istorijskom položaju. Nestale su administrativne, političke, ekonomske i kulturne pregrade između većine njegovih delova, čime su bili stvoreni osnovni preduslovi za zajedničku i celovitu nacionalnu politiku. Ranije potiskivane slobodarske i demokratske težnje, pod uticajima i izazovima nove sredine, dobili su i nove sadržaje. U prvoj deceniji zajedništva ove težnje izrasle su u politička previranja na čitavom slovenačkom prostoru, koja su po frekventnosti bila jedna od najsnažnijih i u tadašnjoj Evropi. Tradicionalne stranke dobile su političku i idejnu konkurenciju u nizu različitih stranaka, grupa i struja, a razmimoilaženja i sukobi javljaju se i unutar svih seljačkih stranačkih struktura. Radnički pokret i njegova politička avantgarda — Komunistička partija, najavljivali su da njihovo vreme dolazi.⁷ Nagla politizacija širokih slojeva naroda ulivala je sve više veru u mogućnost odbrane i jačanje nacionalnih interesa. I pored svih političkih suprotnosti, otpora i sukoba, kako na domaćem tlu, posebno u pogledu ostvarivanja celovitog ujedinjenja Slovenaca, tako i u državnoj politici, slovenački nacionalni smer krčio je puteve napred. Na polju prosvete i kulture postizani su rezultati takvog nacionalnog sadržaja, da su ih još savremenici, sabirajući ih krajem prve decenije, označavali istorijskim.⁸

U jugoslovenskoj državi vrlo brzo je u slovenačkoj prosvjetnoj politici učinjen radikalna preokret. Iako su polazile sa različitih pozicija, slovenačke političke stranke, posebno građanske liberalna i klerikalna, svojom praktičkom prosvetnom politikom aktivno su doprinosile ostvarivanju nacionalnog kulturnog programa. Nova školska politika i prosvetna organizacija zasnovane su još 14. novembra 1918. odlukom Narodne vlade o obrazovanju. Odelenje za prosvetu i veru, koje je postalo najviša školska vlast u Sloveniji.⁹ U sprovođenju nove politike ovom organu pomagao je i Viši školski savet osnovan u Ljubljani, koji je od 1. januara 1919. preuzeo poslove bivših pokrajinskih školskih saveta, tj. brigu o državnim osnovnim in srednjim školama. Organizacija najviših organa u slovenačkoj prosveti pretrpela je do 1929. godine velike promene, posebno u vezi sa novim državnim zakonodavstvom a takođe i zbog političkih sukoba između liberalnog in klerikalnog tabora oko autonomističkog programa. Sa pedagoškog, kulturnog in nacionalno-političkog vidika, karakter in ciljevi nove prosvetne politike dobili su osnovna obeležja već od samog početka delovanja nacionalne vlasti.

Prve odluke prosvetnih organa Narodne vlade, odnosno od 20. januara 1919. Deželne vlade, sadržavale su zahteve da se u svim školama u Sloveniji uvede slovenački nastavni jezik i ukine upotreba pre svega nemačkog jezika, koji je ubrzo potisnut i formalno svrstan u kategoriju neobaveznih predmeta. Prvu takvu odluku Narodna vlada donela je već 16. novembra 1918., a njen značaj najbolje pokazuje činjenica da je nemački jezik, naročito u toku rata, osvojio

⁷ M. Mikuž, n. d. 129—135; 188—203.

⁸ F. Koblar, *Slovenska književnost v zadnjih desetletjih*, Spominski zbornik Slovenije, 642.

⁹ Uradni list, št. 111, 14. novembra 1918.

još veći prostor u slovenačkom školstvu, posebno u Štajerskoj, Koruškoj i u Kočevskom području. Oštrij nacionalni kurs u tom smeru zauzet je naročito posle poznatih velikonemačkih demonstracija u Mariboru od 27. januara 1919. godine.¹⁰ Viši školski savet doneo je odluku 12. juna 1919, da se u osmorazrednim školama kao obavezan predmet uvede i srpskohrvatski jezik od šestog razreda dalje. U toku 1919. slovenački prosvetni organi odlučili su da u Štajerskoj svi osnovni razredi moraju biti slovenački, a nemački samo uporedni, zatim da nemačke razrede mogu pohađati isključivo učenici nemačke narodnosti i to uz učenje slovenačkog jezika kao obaveznog predmeta. U sve predmete uvedena je slovenačka terminologija, a učenje nemačkog jezika kao neobaveznog predmeta ograničeno je dosta oštrim merama. Slične odluke u odnosu na mađarski jezik donete su prilikom reorganizacije školstva u Prekmurju, gde su škole bile mađarske i verskog karaktera. Prekmurskim učiteljima bio je postavljen uslov da u roku od godine dana moraju ovladati slovenačkim jezikom.¹¹

Glavni zagovornici ovako naglašenog protivnemačkog kursa bili su pripadnici liberalne stranke, koji su slovenačku kulturnu i prosvetnu politiku odlučno usmerivali prema anglofilskim i jugoslovenskim sadržajima. Ovakva nastojanja bila su u kursu glavne političke borbe oko slovenačkog autonomističkog programa, koju je vodila Slovenska ljudska stranka i centralizacije države koju su zastupali slovenački liberali, jer im je to bio jedini put za ostvarivanje većeg uticaja u Sloveniji. Ovaj sukob, kao dominantna crta odnosa između Ljubljane i državnih organa u Beogradu, naročito se prelamao u prosvetnoj politici, oko školskih programa, imenovanja sreskih školskih nazornika, finansiranja školstva, položaja prosvetnih radnika i sl., tj. u svim onim oblastima prosvete gde su se težnje za što većom nacionalnom samostalnošću sućeljavale sa centralizacijom države i unitarističkom politikom.

Obrazovanje jugoslovenske vlade i početak rada Ministarstva prosvete najavili su ovaj sukob prvo u zakonodavno-pravnoj, a ubrzo i u sasvim praktičkoj sferi. Prepiska između Deželne vlade u Ljubljani i Ministarstva prosvete u Beogradu tokom 1920. godine oko pitanja ko od ove dve institucije ima pravo imenovanja školskih nazornika, sadrži sve reflekse oštrog i širokog konflikta između klerikalnog i liberalnog tabora, autonomističko-federalističkih in centralističkih snaga u državi pred donošenje ustava. Tadašnji ministar prosvete S. Pribičević, kao glavni zagovornik centralističkog uređenja države, uspeo je uz pomoć slovenačkih prvaka iz liberalne stranke (G. Žerjav, A. Kramer i dr.), da u oblasti svog resora ubrzo slomi, inače snažan otpor slovenačkih autonomista. Za novog poverenika prosvete i vera u Deželnoj vladi Pribičević je imenovao dr. F. Skabernea, koji ga je na mešanom srpsko-slovenačkom jeziku telegramom od 16. decembra 1920. izvestio sledeće: »Ka telegramu br. 46860 izveštavam da sem se danas primo vodstva poslova povereništva za uk in bogočastje u Ljubljani te sam uveo u dužnost okrajne školske nadzornike koje ste Vi postavili.«¹² Nadzornici postavljeni na ovaj način ostali su u službi do početka 1924. godine, kada je na osnovu Zakona o opštoj upravi došlo do radikalnijih promena u ovoj oblasti.

¹⁰ Vid. opširnije: N. Velikonja, *Razvoj šolske uprave*, Spominski zbornik Slovenije, 691—743.

¹¹ Isto, 701—705.

¹² Isto, 706—710.

U nastojanjima slovenačkih liberala da oslabe klerikalnu dominaciju u Sloveniji i preuzmu vlast, bilo je i poteza koji su objektivno doprinosili zbližavanju Slovenaca sa ostalim jugoslovenskim narodima. U Ministarstvu prosvete za vreme njihove vladavine zagovaran je strogi antinemački kurs i pripremani su školski programi sa naglašenim jugoslovenskim sadržajem. Potiskivanje mađarskog, italijanskog i naročito nemačkog jezika iz školskih programa, a favorizovanje slovenačkog i srpskohrvatskog, imalo je za posledicu obespravljane nacionalnih manjina u okviru nove prosvetne politike, što se sa izvesnim korekcijama nastavilo i posle osnivanja oblasti 1927. godine. U pogledu novijih jugoslovenskih programa, pored uvođenja srpskohrvatskog jezika kao školskog predmeta i učenja ćirilice od strane nastavnog osoblja, najdalje se otišlo u proučavanjima zajedničke istorije Srba, Hrvata i Slovenaca. Ministarstvo prosvete je naredbom od 26. oktobra 1920. odredilo da se u višim razredima svih škola, osobito u Sloveniji i Hrvatskoj, istorija mora izučavati kao celovit jugoslovenski program, a od trećeg razreda osnovne škole u čitavoj državi ćiriličko i latiničko pismo. U Sloveniji je odlukom Višeg školskog saveta od 25. aprila 1921. provedeno izučavanje srpskohrvatskog jezika, a Odeljenje za prosvetu i veru pokrajinske uprave u Ljubljani izdalo je 29. oktobra 1921. naredbu da se u slovenačke čitanke uvrste po mogućnosti i srpske narodne pesme u prevodu i originalu i posebno istakne značaj kosovske bitke. Pokušaj da se u Ljubljani za srpsku i hrvatsku decu organizira osnovno školstvo na maternjem jeziku nije naišao na razumevanje Višeg školskog saveta. Na njegovoj sednici 11. avgusta 1921. zaključeno je da se za tako mali broj učenika (26) ne isplati otvarati posebnu školu, kao i zbog toga što ova deca mogu lahko naučiti slovenački jezik pri čemu će im biti pružene olakšice u daljem školovanju u višim razredima.¹³ Izučavanje srpskohrvatskog jezika u slovenačkim osnovnim školama bliže je određeno odlukom Ministarstva prosvete od 18. marta 1924. godine.

U srednjim školama u Sloveniji, gde su i posle reformi iz 1918. i 1919. uglavnom ostali stari austrijski školski programi, radikalni zaokret nastupio je tek sa odlukom Ministarstva prosvete u julu 1924. godine kojom je naloženo da se u svim srednjim školama u državi, izuzev u humanističkim gimnazijama, izjednače školski programi sa programima gimnazija u Srbiji. Smena na čelu Ministarstva prosvete, koja je usledila odlaskom S. Pribičevića i dolaskom za ministra A. Korošca, odložila je sprovođenje ove odluke, ali samo do pada vlade Lj. Davidovića, posle čega je svoju julsku reformu S. Pribičević sproveo krajem 1924. i početkom 1925. godine. Ovom reformom u nižim gimnazijama ukinuti su latinski i nemački jezik, a uvedeni su francuski jezik i nacionalna istorija u višim razredima. U učiteljskim školama istorija slovenačke literature dopunjena je sa istorijom srpske i hrvatske, a slično je učinjeno i sa novim programima istorije i geografije. Instituciju nižih i viših tečajnih ispita u svim srednjim školama u državi Ministarstvo prosvete uvelo je još oktobra 1922. godine. Odlukom ovog ministarstva od 7. septembra 1925. oduzeto je pravo javnosti privatnim učiteljskim školama, čime se htelo onemogućiti delovanje pre svega katoličke crkve. Na taj način, u okviru politike unifikacije školskih programa i izjednačavanja školske organizacije u čitavoj zemlji, slovenačko škol-

¹³ Isto, 714—715.

stvo doživelo je značajne izmene, kako uopšteobrazovnom smeru, tako i u svom nacionalnom i jugoslovenskom obeležju.

Pitanju brzog i potpunijeg obezbeđenja nacionalnih prosvetnih kadrova u slovenačkom školstvu bila je posvećena glavna pažnja. Već u 1919. godini izvršena je radikalna zamena nemačkih, italijanskih in mađarskih učitelja i profesora sa slovenačkim prosvetnim radnicima. Odlukom viših vlasti samo u Štajerskoj otpušteno je iz službe preko 300 nemačkih učitelja i profesora, koji su se većinom iselili u Austriju. U Prekmurju slična sudbina je zadesila oko 80 mađarskih učitelja. I u drugim slovenačkim zemljama odlučno je sprovođena ova politika. Nemačke škole pretvarane su u slovenačke i njih organizuju i vode slovenački prosvetni radnici. Nedostatak kvalifikovanih kadrova koji se pojavio, nadomešten je velikom seobom slovenačkih učitelja i nastavnika, koja je naročito bila intenzivna posle gubitka Koruške i Primorske. Tom prilikom je samo iz Koruške u Sloveniju došlo 214 nastavnika i učitelja.¹⁴ Za angažovanje nekvalifikovanih prosvetnih kadrova već posle 1924. godine prestala je potreba, jer su već tada stigle generacije učitelja školovanih u novoj slovenačkoj školi. Prosvetni radnici u Sloveniji organizovali su snažan otpor prema ostacima »austrijanštine« i njenim sledbenicima. Polarizovani u dva osnovna smera: na pristalice klerikalne i liberalne stranke, preko svojih udruženja (Udruženje jugoslovenskih učiteljev — liberali i Slomšekova družba — klerikalci) preneli su i u škole, kadrovsku politiku i programe, idejni i politički sukob između dva tabora. Praktična posledica njihovih političkih borbi bilo je širenje osnove obrazovnih i pedagoških sadržaja. U njima su se sučeljavali nacionalni, jugoslovenski, verski, laički i drugi uticaji, čime je objektivno sužavan prostor dominirajućem klerikalnom kulturno-prosvetnom konceptu. To se pozitivno odrazilo na prosvetećenost i idejnu orijentaciju mlade generacije koja je dolazila. Nije bez značaja bila činjenica da su slovenački prosvetni radnici u ovom periodu većim delom pripadali liberalnom taboru i bili glavni protivnici klerikalnom kulturno-nacionalnom izolacionizmu, koga su zagovarale Slovenska ljudska stranka i katolički krugovi oko nje.

Zaoštravanje klerikalno-liberalnog sukoba u oblasti školstva došlo je posebno do izražaja u konfrontaciji između klerikalne sportske organizacije Orel i liberalnog Sokola. Kada je Ministarstvo prosvete u maju 1920. saopštilo svoju odluku da su ove organizacije ravnopravne u slovenačkom školstvu, započeo je među njima oštar sukob koji je kulminirao sa donošenjem uredbe ministra S. Pribečevića od 25. jula 1924., kojom je Orel označen kao separatistička organizacija uperena protiv državnog jedinstva a nastavnicima i učenicima zabranjeno učešće u njoj. Sledeće vlade u kojima su sudjelovali klerikalci ukidale su ovu odluku da bi 1928. obe organizacije dobile ravnopravni status. Posle uvođenja monarhiodiktature 1929. zabranjene su sve druge organizacije ove vrste izuzev Sokola Kraljevine Jugoslavije.¹⁵ Pritisak koji je na ovaj način vršen od strane liberala u pravcu »deklerikalizacije« slovenačkog školstva, bio je odraz sukoba autonomističkih i centralističkih snaga, ali u isto vreme i širih idejno političkih kulturnih previranja koja su menjala klasične sadržaje kulturne i političke svesti u slovenačkom društvu.

¹⁴ Isto, 691—693.

¹⁵ J. Turk. *Telesna in mladinska vzgoja*, Spominski zbornik Slovenije, 216.

Povećanjem broja osnovnih i srednjih škola posle 1919. godine u Sloveniji, razvoj prosvetnih prilika beleži stalni uspon. Obnavljaju se školske zgrade, otvaraju nove škole i osposobljavaju novi kadrovi. Ovaj razvoj pratile su i velike teškoće, uslovljene pre svega neizgrađenim sistemom financiranja kao i odnosima sa ministarstvom prosvete u Beogradu, u čiju nadležnost su već od 1919. godine prešle sve važnije kompetencije školske politike. Međutim, centralizacija države na prosvetnom polju imala je nešto slabiji uticaj u Sloveniji nego u drugim krajevima zemlje. Slovenačko školstvo dobijalo je i veće sume novca nego mnogi drugi krajevi. Ministarstvo prosvete u svojim budžetima izdvajalo je npr. dva puta veća sredstva za potrebe Slovenije nego za Bosnu i Hercegovinu,¹⁶ čemu je svakako doprinelo i vešto laviranje slovenačkih klerikalnih političara u sukobu između srpske i hrvatske buržoazije. Dobar deo tereta u finansiranju školstva nosile su i slovenačke opštine, tako da je njihov udeo samo u finansiranju osnovnog školstva porastao od 1 775 467 u 1919/20. godini na 17 631 867 dinara u 1929/30. godini. Za izgradnju novih zgrada za osnovne škole, čemu se ozbiljnije prišlo tek 1925. godine, utrošeno je do školske 1929/30. godine ukupno 2 888 258 dinara.¹⁷ Nepotpuni podaci o financiranju srednjih škola beleže takođe u vreme do 1929. godine zapažen porast. U skladu sa novom prosvetnom politikom prelaska sa humanističkih na praktične programe, najveći broj škola otvoren je u oblasti srednjeg stručnog obrazovanja (trgovačke, rudarske, zanatske, tehničke i dr. škole). One su bile finansirane iz različitih izvora, a vrlo često iz budžeta ministarstava kojima su po svom obrazovnom smeru pripadale.

Odnosi sa Ministarstvom prosvete zavisili su najčešće od učešća liberala ili klerikalaca u vladi i svaka smena ovih stranaka na vlasti imala je za kadrovsku prosvetnu politiku u Sloveniji štetne posledice. Dolazak na vlast ove stranke koristile su za jačanje svoga uticaja i u prosveti, pa su tom prilikom vršene mnoge zloupotrebe sa premeštanjem, otpuštanjem i postavljanjem učitelja, nastavnika, školskih nazornika i drugih prosvetnih radnika, što je nepovoljno uticalo na postizanje još boljih rezultata.¹⁸

Jedno od ključnih pitanja slovenačke prosvetne politike u ovom periodu bila je težnja da se školstvo oslobodi patronatnog uticaja katoličke crkve, koja je, boreći se takođe za nacionalnu školu, nametala ovoj kroz nastavne programe i svoj pogled na svet, kao i svoju neposrednu kontrolu. Odvajanje crkve od škole i države, sankcionisano Vidovdanskim ustavom, Ministarstvo prosvete, naročito za vreme demokratskih vlada i uz puno angažovanje slovenačkih liberala, nastojalo je da u praksi sprovede. Ova politika nailazila je na snažan otpor klerikalnih vrhova u Sloveniji. Nove vlasti često su se žalile državnim organima na svoju nemoć da ovu politiku sprovedu, a Narodna skupščina bila je poprište učestalih i oštih istupanja poslanika Slovenske ljudske stranke protiv antiklerikalnih mera koje su preduzimane u čitavoj državi. Klerikalna stranka

¹⁶ Budžet rashoda Ministarstva prosvete (1920—1927), Sarajevo 1920—1927.

¹⁷ J. Turk, n. n. 179.

¹⁸ U slovenačkoj dnevnoj štampi, zatim u raznim interpelacijama zabeleženim u stenografskim beleškama Narodne skupštine i njenih odbora, u fondu Ministarstva prosvete 1919—1929. u Arhivu Jugoslavije, u Pokrajinskom arhivu u Mariboru — fondu velikog župana, kao i u drugim dokumentima iz ovog perioda postoji veliki broj podataka o klerikalno-liberalnim sukobima u vezi sa premeštanjem, postavljanjem i otpuštanjem prosvetnih radnika u Sloveniji.

često je svoju opozicionu političku platformu gradila upravo na programu konfesionalnog školstva i u opstrukciji prema modernim prosvetnim tendencijama ispoljavala je najraznovrsnije oblike otpora oslanjajući se pre svega na katoličku crkvu.¹⁹ U sukobu liberalnog i klerikalnog koncepta o uređenju Slovenačkog školstva, koji je dostigao kulminaciju 1925. godine oko zabrane Orla i favorizovanja Sokola, dominirala su sledeća praktična pitanja: sprovođenje odluke Ministarstva prosvete o zabrani učenicima da pripadaju katoličkim društvima — Marijinim kongregacijama, raznim sličnim udruženjima i njihovim manifestacijama »koje su štetne za vaspitanje omladine u nacionalnom državnom duhu«; onemogućavanje uticaja katoličkog sveštenstva na škole i rešenje problema verske nastave u školama na novim osnovama.²⁰ Te »nove osnove« najbolje pokazuje dopis velikog župana ljubljanske oblasti ministru prosvete od 25. aprila 1925. godine, u kome se potreba veće nacionalizacije osnovnog školstva u Sloveniji obrazlaže na sledeći način: »Slovenački se deo troimenog naroda razvijao u prošlosti pod kulturnim uplivima Beča i Rima. Szadanjem nove države potrebna je duševna orijentacija u pravcu prema istoku u svrhu unutrašnje kulturne i političke konsolidacije svih triju plemena. Školstvo je bez sumnje jedno od najjačih sredstava koje ima da pruži toj kulturnoj političkoj svrsi. Zato je potrebno da upotrebimo školstvo u što izdašnjoj meri da služi okrepljenju celokupnosti i okrepljenju državne ideje. Iz tih je vidika prelom s prošlosti u toj grani državne uprave nužno potreban. Borba s prošlosti je bila uvek težak problem; postavljenje na snagu novih pogleda naleće na teškoće naročito u ljubljanskoj oblasti, gde se udejuuje već nad 30 godina izraziti tip gospodarsko-političkoga i kulturno dobro organizovanoga agresivnoga rimskog klerikalizma, gde se je rimska crkva duboko ukorenila u sav smeri i upravu našeg školstva.

Temeljite su reforme za nacionalizaciju osnovnoga školstva od neminovne potrebe. Te se odnose na promene opstojeeeg ustroja, na nekoja izlućenja i na dopune. Ministarstvo Prosvete molim, da posveti školskom pitanju u Slovenačkoj naročitu pažnju i da u punoj meri uzme u obzir u ovome spisku izneta mišljenja i predloge.²¹ Taj spisak mera predlagao je da se u slovenačkom školstvu na prvom mestu povede borba protiv klerikalizma, komunizma in Radićevog republikanizma. Detaljno se obrazlaže reorganizacija školstva, puna kontrola nad prosvetnim kadrovima i otklanjanje neposrednog uticaja sveštenstva na školu (»umanjenje upliva sveštenstva uopšte, napose veroučitelja na školi je od velikog nacionalnog državnog interesa«), zatim postepeno ukidanje privatnih samostanskih i drugih crkvenih škola i zavoda, kao i pooštavanje završnih ispita u njima, veronauku da predaju svetovna lica itd. Uz osnovnu orijentaciju protiv uticaja crkve i vere na školu, kroz prosvetnu organizaciju i programe traži se veća afirmacija svetovnih nazora, nacionalnih i jugoslovenskih sadržaja, koje treba sprovesti i šire u narodu, kroz postojeću mrežu prosvetnih i kulturnih organizacija. Zahtevi sadržani u ovom programu značili su ustvari radikalizaciju nove prosvetne politike, koja je već od 1924. godine davala svoje

¹⁹ *Klerikalci i školsko pitanje*, Samouprava, Beograd 25. juni 1925.

²⁰ Pokrajinski arhiv Maribor, Fond velikog župana, Izveštaj velikog župana ljubljanske oblasti Ministarstvu prosvete od 10. aprila 1925 »O sudelovanju školske omladine u organizacijama separatističkoga smera«.

²¹ Isto.

rezultate. Međutim, liberalni tabor je stalno insistirao na još većoj emancipaciji prosvetne politike i organizacije u Sloveniji od klerikalnog uticaja, u čemu je imao najčešće punu podršku prosvetnih organa nove države.

Uspešan razvoj slovenačko školstvo beleži osobito sredinom 1924. godine, kada su sa uvođenjem oblasnih samouprava, ljubljanske i mariborske, i osnivanjem oblasnih i sreskih školskih odbora u maju iste godine, stvorene veće mogućnosti za angažovanje domaćih snaga u neposrednijem materijalnom i organizacionom ostvarivanju prosvetne politike. Uz činjenicu da je već od jula 1919. godine najveći deo prosvetnih radnika dobio status državnih službenika i bio, kao i sve škole, prosvetne i kulturne ustanove, financiran iz državnog budžeta, dodatna domaća materijalna ulaganja u školstvo iz oblasnih fondova, pored već postojećih opštinskih ulaganja, doprinela su novom razmahu školstva.

Svoj najveći domet nova nacionalna prosvetna politika u Sloveniji ostvarila je osnivanjem slovenačkog univerziteta. Borba Slovenaca za osnivanje visokog školstva, je izražena naročito sredinom XIX i početkom XX veka, ostajala je bez rezultata, jer su velikonemački krugovi rešenju ovog pitanja pružali snažan i uporan otpor. Posle raspada Austro-Ugarske Narodna vlada u Ljubljani odmah je postavila pitanje osnivanja slovenačkog univerziteta. Već tada je isticana statistika da su prosvetni radnici u slovenačkim zemljama bili više od 2/3 Nemci i Italijani i da je za njihovu zamenu sa nacionalnim prosvetnim kadrovima potrebno oko 2000 učitelja i profesora, kojih u to vreme nije bilo više od 800. Ova činjenica isticana je kao glavni argument za osnivanje univerziteta.²² Na pritisak slovenačkih javnih i kulturnih radnika Narodna vlada je obrazovala univerzitetsku komisiju, čiji pregovori o privremenom otvaranju slovenačkih odeljaka na zagrebačkom sveučilištu do osnivanja univerziteta u Ljubljani, nisu dali rezultate. Zbog finansijskih i organizacionih teškoća, a posebno zbog problema habilitacije slovenačkih nastavnika, kao i njihovog posebnog i ravnopravnog položaja, zagrebačko sveučilište nije prihvatilo saradnju, posle čega se odustalo od prelaznih formi oko obrazovanja ljubljanskog univerziteta preko Zagreba, a od vlade u Beogradu zahtevana je hitna odluka.²³

Slovenačka štampa donela je već 4. marta 1919. vest o tome da je vlada u Beogradu odlučila da za organizovanje ljubljanskog univerziteta izdvoji početnu sumu od 1 400 000 kruna i da će univerzitet početi sa radom već tokom godine.²⁴ Univerzitetska komisija je u atmosferi opšteg oduševljenja širom Slovenije odmah prišla organizaciji pojedinih fakulteta prema instrukcijama koje je ministar prosvete Lj. Davidović uputio 1. aprila 1919. Povereništvu za prosvetu i veru pri Narodnoj vladi. Nedostatak materijalnih sredstava rešavan je vlastitim naporima, a na vladu u Beogradu vršen je stalni pritisak da se univerzitet što pre otvori. Pre konačne odluke u Beogradu u Ljubljani je već 19. maja 1919. otpočeo rad na visokoškolskom tečaju tehničkih nauka, čime je praktično ljubljanski univerzitet zaživio. Za Privremeno narodno predstavništvo bio je pripremljen prednacrt budžeta budućeg univerziteta. Sredinom juna 1919., raspravljajući o ljubljanskom univerzitetu, ministarski savet izrazio je rezervu prema osnivanju medicinskog fakulteta. Posebna slovenačka dele-

²² J. Polec, *Zgodovina slovenske univerze do 1929*, Ljubljana 1929, 140—141.

²³ Isto, 161; *Slovenec*, 13. februar 1919; *Slovenski narod*, 15. februara 1919.

²⁴ *Slovenec*, 4. marta 1919; *Slovenski narod*, 4. marta 1919.

gacija vodila je 26. juna u Beogradu razgovore sa ministrom prosvete Lj. Davidovićem, i zahvaljujući njegovom zalaganju, ministarski savet je pod predsedništvom A. Korošca primio 30. juna zakonski predlog o osnivanju univerziteta. Davidović je takođe isposlovao da odlukom regenta Aleksandra Privremeno narodno predstavništvo ovaj predlog razmatra bez obrazloženja. Uoči glasanja o predlogu poslanik SLS A. Sušnik isticao je ljubljanski univerzitet kao budući centar zbližavanja jugoslovenskih naroda i zahtevao je jedinstveni književni jezik za celu zemlju, zatim razmenu i saradnju studenata i profesora sa svih jugoslovenskih univerziteta, tj. stvaranje uslova »za kulturnu asimilaciju« radi »budućih« Jugoslovena, a naročito je naglasio značaj slovenačkog univerziteta za oslobađanje Slovenaca od nemačkog i italijanskog kulturnog pritiska.²⁵

Privremeno narodno predstavništvo na svojoj sednici od 16. jula 1919. jednoglasno je usvojilo Zakon o univerzitetu u Ljubljani, koga je regent Aleksandar potvrdilo 23. jula, a već 31. augusta 1919. kraljevim ukazom imenovani su i prvi redovni profesori. Univerzitet je organizovan u pet fakulteta: pravni, filozofski, bogoslovski, tehnički i medicinski, koji su otpočeli sa nastavom već u jeseni iste godine. Sa ovih fakulteta, čiji su se kapaciteti svake godine širili, a uslovi i organizacija rada poboljšavali, već u prvoj deceniji izašle su prve generacije visokoobrazovanih stručnjaka, školovanih na svom nacionalnom univerzitetu. Istovremeno širila se i nastavno-naučna baza univerziteta, započeta skromnim nacionalnim kadrovima. Univerziteti instituti, seminari i laboratorije vrlo brzo su dobili ugled »moderno uređenih naučnih zavoda«, tako da su domaći i strani stručnjaci »priznavali i čudili se« kako je sve to bilo moguće brzo postići. »Ljubljanski univerziteti nastavnici znalački su organizovali naučni rad u Sloveniji i sa vlastitim prilozima ga pomogli. Osnovali su više stručnih periodičnih publikacija i izdali od 1919—1927. više od 1070 priloga (knjiga, članaka u domaćim i stranim časopisima)«. ²⁶

Ljubljanski univerzitet obrazovan je po modelu beogradskog univerziteta a njegova participacija u troškovima visokog školstva u državnom budžetu 1919—1925. bila je 0,069 % prema zagrebačkom 0,257 % i beogradskom (zajedno sa Suboticom i Skopljem) 0,313 %.²⁷ Univerzitet se već od početka morao boriti protiv opasnosti da njegov tehnički i medicinski fakultet budu ukinuti. U najtežoj krizi integritet univerziteta našao se krajem 1925. godine, međutim, snažan protest celokupne slovenačke javnosti osujetio je namere centralističkih snaga da slovenački univerzitet okrnje ukidanjem medicinskog i tehničkog fakulteta.²⁸

Inače, već od početka rad na ljubljanskom univerzitetu odvijao se u snažnim političkim sukobima između liberala i klerikalaca, koji su najviše dolazili do izraza u borbi za centralistički jugoslovenski koncept i autonomni nacionalni univerzitet. Ovi sukobi uticali su na sadržaj nastavnih programa, upotrebu

²⁵ J. Polec, N. d., 177—178.

²⁶ Isto, 265.

²⁷ K. Hinterlehner, *Vprašanje univerz v Jugoslaviji (s posebnim ozirom na ljubljansko vseučilišče)*, Ljubljanski zvon, št. 6/7, Ljubljana 1925, 342—327. O delovanju ljubljanskog univerziteta vid. opširnije: J. Srebrnič, *Cas*, XIV, Ljubljana 1920, 91—107; N. Velikonja, n. n., 715—720; *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919—1965*, Ljubljana 1969 i dr.

²⁸ *Slovenec*, 17. decembra 1925.

slovenačkog i srpskohrvatskog jezika u nastavi, a vođeni su i oko pitanja unifikacije univerziteta u čitavoj zemlji.²⁹ Borba za očuvanje slovenačkog jezika u nastavi, u državnoj upravi i uopšte u javnosti, kao i zahtevi za ograničavanjem upotrebe srpskohrvatskog jezika u Sloveniji bili su najaktuelnija pitanja koja su privlačila pažnju slovenačke javnosti.³⁰

Nova prosvetna orijentacija i osnivanje univerziteta dali su veliki doprinos afirmaciji nacionalne misli u Sloveniji još u toku 1919—1929. godine, kada su iz slovenačkih škola i sa univerziteta izašle prve generacije stručnjaka sa novim znanjima i pogledima. Ovaj razmah prosveta i kulture sa naglašenim nacionalnim sadržajem u oblasti književnosti, muzike, arhitekture, štampe, periodike itd.,³¹ uticao je da se već u ovo vreme istakne potreba za obrazovanjem slovenačke akademije nauka.

Značaj slovenačke prosvetne politike u zajedničkoj jugoslovenskoj državi najbolje ilustruju statistički pokazatelji koji su i pored toga što su jednostrani i nepotpuni mogu uzeti kao indikatori procesa prosvetnog razvitka. Tako, npr. broj osnovnih škola u Sloveniji 1918/1919. godine iznosio je 820 sa 166 327 učenika i 2433 nastavnika, a 1928/1929. bilo je 841 škola, 133 460 učenika i 3292 nastavnika. Za isti period broj građanskih škola porastao je od 14 na 36 a učenika od 1865 na 6416. U gimnazijama i realkama za isto vreme broj učenika je od 4914 porastao na 6960, a nastavnika od 267 na 339, dok je u učiteljskim školama broj učenika od 600 porastao na 1101 i nastavnika od 71 na 85. Osobit porast, kao u pogledu otvaranja novih škola, tako i po broju učenika i nastavnika beleži srednje stručno i visoko školstvo.³² Stanje celokupnog osnovnog, srednjeg i visokog školstva u školskoj 1928/1929 godini u Sloveniji bilo je sledeće: 1194 školske ustanove pohađalo je 151 279 učenika i studenata. Nastavni kadar prelazio je broj od 5217 učitelja, nastavnika i profesora. Bilo je 209 raznih srednjih škola koje je pohađalo 26 073 učenika, dok je na ljubljanskom univerzitetu te školske godine studiralo 1295 studenata.³³ U odnosu na broj stanovnika prema popisu iz 1931. Slovenija je imala 1 120 549 stanovnika, procenat školske omladine iznosio je za to doba impozantan broj od preko 13 0/0, što je bio najveći prosek u čitavoj državi.

²⁹ Vid.: F. Petre, *Po smrti Ivana Prijatelja*, Sodobnost, Ljubljana 1937, 252—258; F. Ilešič, *Slovenački autonomizam*, Misao, sv. 93, 1923; A. Melik, *Ob desetletnici univerze v Ljubljani*, Ljubljanski zvon, št. 7, Ljubljana 1929, 389—390; I. Lah, *Nekaj misli o slovenščini in srbohrvaščini*, Njiva, 1—2, 1921, 41—42.

³⁰ U javnosti su naročito poslanici SLS iznosili potrebu za »čistom« upotrebom slovenačkog jezika u Sloveniji i zahtevali su smanjenje upotrebe srpskohrvatskog jezika u slovenačkim školama i državnoj administraciji, a takođe i recipročno izučavanje slovenačkog jezika i kulture u školama u drugim jugoslovenskim zemljama. Ova borba trajala je tokom čitave decenije 1919—1929. o čemu postoje brojni dokumenti u štampi, arhivskoj građi, stenografskih beleškama Narodne skupštine i dr.

³¹ Vid. opširnije sledeće priloge u zborniku Slovenci v desetletju: F. Lukman, *Slovenska znanstvena literatura*, 633—648; F. Koblar n. n., 642—658; K. Gantar, *Naše politično časopisje*, 659—674; *Narodno gledališče*, 675—680; M. Marolt, *Likovna umetnost pri Slovencih od l. 1918 do 1928*, 681—685; S. Vurnik, *Slovensko glasbeno življenje izza prevrata*, 686—691 i dr.

³² J. Turk, *Prosveta*, a) *Školstvo*, Spominski zbornik Slovenije, 177—196.

³³ *Statistički godišnjak 1929. god.*, knj. I, Beograd 1932, 354—378; *Jubilarni zbornik života i rada Srba, Hrvata i Slovenaca 1918—1928*, knj. I, Beograd 1928, 384—410.

Razvoj prosvetnih prilika u Sloveniji 1918—1929, pored školstva, počivao je u velikoj meri na širenju i jačanju tradicionalno narodno-prosvetnih organizacija. Ove organizacije u kojima je po broju najviše bilo biblioteka, čitaonica i raznih drugih obrazovnih društva, dobile su u prvoj deceniji XX veka izrazit stranački karakter. U njima su i po broju i po stepenu organizovanosti prednjačile organizacije iz katoličkog tabora, koje su bile pod neposrednom kontrolom Slovenske ljudske stranke. U novoj državi posle 1928. godine, intenziviranjem političkog života i porastom broja stranaka, rastao je i značaj narodno-prosvetnih organizacija. Pored društava koja su bila pod okriljem tri najsnažnije političke stranke, katoličke, liberalne i socijaldemokratske, bilo je i onih koja politički nisu bila angažovana. Rad u narodno-prosvetnim društvima proticao je u borbi za međusobni prestiž i što veći uticaj, što je doprinisilo vrlo živom društvenom životu i prosvjećivanju najširih slojeva naroda. Zahvaljujući ovim organizacijama, kao i razvijenom zadržanom pokretu i njegovom obrazovnom uticaju, postojeći školski sistem uspešnije je mogao da deluje. I pored toga što su međusobno bile idejno i politički suprotstavljene narodno-prosvetne organizacije snažno su uticale na prosvjećivanje širokih slojeva naroda i jačale njegovu nacionalnu svest. Aktivnosti raznih kulturnih organizacija (npr., »Prosvetna zveza«, koja je delovala u okviru SLS, imala je samo u ljubljanskoj centrali 1927. godine oko 218 društava sa 13 000 članova), zatim sportskih udruženja, humanitarnih, ženskih, đачkih, staleških, privrednih i drugih organizacija, doprinele su opštem podizanju socijalnog i kulturnog života Slovenaca.³⁴ Još pod Austrijom, prema popisu iz 1910. godine, Slovenci su sa 14,65 % nepismenih spadali u prosvćenije narode Monarhije, dok su u jugoslovenskoj državi, tokom prve decenije postotak analfabeta smanjili na 8,85 % u 1921. i 5,54 % u 1931. godini, čime su bili znatno ispred drugih jugoslovenskih naroda, tj. jugoslovenskog proseka nepismenih u celini, koji je 1921. godine iznosio 51,5 %. Samo u Makedoniji i Bosni i Hercegovini broj nepismenih tada je prelazio 80 %.³⁵

Nove prosvetne i kulturne prilike u Sloveniji 1919—1929. godine, zajedno sa dinamičnim razvojem nacionalne privrede i širokim razmahom političkog života, dale su već u ovo vreme nove kvalitete nacionalnoj samosvesti slovenačkog naroda, koji nisu mogli biti ranije izraženi. Posebno značajni rezultati postignuti su na području stručnog školstva i u slovenizaciji celokupnog obrazovanja. Veliki broj tehničkih visokih, srednjih i nižih škola »obrazovali su domaće generacije u srazmerno kratkom vremenu do te mere, da su uspešno mogle zameniti strane stručnjake. Te i slične uspehe nikako ne smemo izostaviti kada govorimo o opštem uvažavanju slovenačkog naroda u državi i izvan nje, kada imamo u vidu porast njegovog životnog standarda, snaženje njegove političke i ekonomske samosvesti i još druge elemente, potrebne kako za upoređivanje sa stanjem u habsburškoj monarhiji, tako i za procenjivanje vitalnosti

³⁴ Vid. opširnije: F. Erjavec, *Naše društveno življenje*, Slovenci v desetletju 1918 do 1928, 744—758.

³⁵ J. Turk, n. n., 197; B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918—1978*, Beograd 1981, 158—159. Broj nepismenih u Sloveniji i dalje se uspešno smanjivao: 1934 na 3,3 % a 1936/37. na samo 1,86 %.

u moderno konkurentskoj borbi s drugim evropskim nacionalno-ekonomskim konceptima i potencijalima.«³⁶

Zbivanja koja su u slovenačkom društvu usledila u tridesetim godinama na ekonomskom, kulturnom i političkom polju, potvrdila su značaj razvoja Slovenaca u vreme 1918—1929. godine za konstituisanje nacionalne svesti. U sudbonosno razdoblje pred drugi svetski rat, zatim u toku Narodnooslobodilačkog rata i revolucije 1941—1945, Slovenci su ušli kao nacionalno oformljen i zreo narod, sa jasno utvrđenim interesima i ciljevima u okviru jugoslovenske države i društva. Idejna i socijalna previranja u toku izgrađivanja nacionalne samosvesti usmerila su i vezala u tridesetim godinama nacionalnu maticu za slovenačku radničku klasu i Komunističku partiju Slovenije. Umesto nejasnog i kolebljivog autonomističkog programa klerikalne buržoazije ili unitarizma liberalnog tabora, nove napredne snage slovenačkog društva borile su se odlučno za ravnopravni položaj Slovenaca u federativnoj i demokratskoj jugoslovenskoj državi. Temelji ovakve nacionalne orijentacije slovenačkog naroda položeni su u vreme 1918—1929, pri čemu je prosvetna politika dala svoj teško merljiv, ali nesumljivo veliki udeo.

R é s u m é

L'INSTRUCTION PUBLIQUE EN SLOVÉNIE DE 1918 À 1929 ET LE DÉVELOPPEMENT DES IDÉES NATIONALES

L'auteur s'efforce de montrer l'importance de la nouvelle politique d'enseignement en Slovénie après la formation de l'état yougoslave uni, de la fin de 1918 jusqu'au début de 1929, et de la mettre en relation avec le développement de la conscience nationale et avec le processus de la formation définitive de la nation slovène. En comparant la situation de l'instruction publique slovène en Autriche-Hongrie avec le développement de celle-ci de 1918 à 1929, il arrive à la conclusion qu' à cette époque un changement radical et définitif se produisit en politique d'enseignement slovène, soit de point de vue national yougoslave, soit de point de vue arrêtant définitivement la politique de dénationalisation de la grande Allemagne envers le peuple slovène. A base des documents disponibles illustrant en général l'orientation de base de l'évolution de l'instruction publique slovène, de sa politique d'organisation, des cadres ainsi que de sa politique organisatrice, dans le cadre des événements politiques connus de l'histoire slovène et de celle yougoslave de cette époque, l'auteur fait remarquer les caractéristiques de base du combat pour les intérêts nationaux slovènes qui fut mené même à travers la politique de l'enseignement par les forces nationales de la société slovène contre les concepts unitaristes du nouvel état. Le conflit entre l'autonomisme slovène et le centralisme et unitarisme du grand état yougoslave connu en Slovénie un grand écho dans le domaine de l'enseignement. Dans ce conflit, en même temps qu'il y eut un développement rapide de l'éducation, la conscience nationale slovène s'est renforcée ce qui donna une nouvelle qualité aux pensées nationales slovènes avec une base démocratique élargie et avec une politisation accentuée de larges couches du peuple slovène. Les nouvelles générations des cadres formés dans les années 1918—1929 ont été élevées dans le nouvel esprit national et dans les conditions créées par la plus grande partie des Slovènes qui après 1918, pour la première fois dans leur histoire, se sont trouvés unis de points de vue politique culturel et économique. Unis aux autres peuples yougoslaves, les Slovènes en cette décade, selon l'auteur, sont devenus un sujet national autonome qui sous la direction de la classe ouvrière slovène et du parti communiste entreprendra rapidement la lutte pour le nouvel état et pour la nouvelle société yougoslave. Ce niveau de la prise de conscience nationale fut obtenu en grande partie par la politique d'enseignement dans les années 1918—1929.

³⁶ ZS, 699.